

lagt under Vamdrup toldsted. Grænsereguleringen efter 1864 er sagligt omtalt og med den redelige antagelse, »at året 1864, så nationalt smerteligt det end måtte være, for beboerne på begge sider af Kongeåen bragte befrielsen for de ældgamle broforpligtelser« (s. 111).

I naturlig tilknytning til emnet findes korte afsnit om militære forhold ved Foldingbro fra o. 1700 til 1864, med gode citater fra ældre beretninger om krigsbegivenheder, endvidere om kroens 300-årige historie og lidt om Foldingbro marked, måske bogens svageste afsnit. Ordet »bydannelse« i den sidste kapiteloverskrift dementeres i selve fremstillingen; dog findes der i dag en samlet bebyggelse omkring Foldingbro. – Bogen afsluttes med en oversigt over utrykte kilder på de forskellige arkiver; de trykte findes nævnt her og der under »Kilder og noter«, s. 159 ff., men i et noget tilfældigt og ret begrænset udvalg. M. h. t. den ældre tid er der vel navnlig gjort for lidt brug af Kancelliets Brevbøger (perioden 1551–1645), der indeholder meget om danske broer. Men det må erindres, at Vald. Andersens bog er skrevet *før* Alex Wittendorffs disputats, »Alvej og kongevej«, der indeholder en mængde oplysninger om broer og brobyggeri også udenfor Sjælland. Kendskab til dette værk ville utvivlsomt i høj grad have påvirket de indledende afsnit. Noterne i »Foldingbro« er få og burde faktisk være indgået i teksten; en fodnote som »Et bol kunne i ældre tid være større ejendom end en gård« (s. 68) er nærmest misvisende. Bogen har talrige illustrationer, deriblandt et par gamle kort over Foldingbro-egnen og tegninger af broen samt broprojekter 1812, 1862, 1879 og 1959. Der findes såvel sag- og stedregister som personregister.

Fridlev Skrubbeltrang

HARALD JØRGENSEN: GENFORENINGENS STATSPOLITISKE BAGGRUND. *Tilblivelsen af Versaillestraktatens slesvigske bestemmelser. Skriftet udg. af Hist. Samf. for Sønderjylland, 43. 1970, 414 s., kr. 60.*

Har. Jørgensen har sat sig som mål at give en redegørelse for tilblivelsen af Versaillestraktatens slesvigske bestemmelser, og han har derfor begrænset fremstillingens kronologiske ramme til perioden oktober 1918 til juni 1919. Denne afgrænsning af emnet forekommer rimelig; der er stof nok til en selvstændig udgivelse om dette emne. Derimod er den metode, Har. Jørgensen har anvendt, ikke tilstrækkelig i forhold til det mål, han har sat. Bogen er overvejende kronologisk disponeret. Den er bygget op af en række omhyggelige referater af kildematerialet, som for hovedpartens vedkommende i forvejen er publiceret, således at det i sig selv ikke bringer ret meget ny viden for dagen. Til disse kildereferater knytter Har. Jørgensen referat for referat sine kommentarer. Denne form repræsenterer 1. trin i en forskningsproces, og med det udgangspunkt kan den videnskabelige undersøgelse foretages: Ud fra det kronologiske overblik man på dette trin har erhvervet, skal de kommentarer og refleksioner, som den første kildelæsning har givet anledning til, sammenholdes efter

systematiske kriterier og det undersøgte problem skal tænkes igennem med henblik på at tilvejebringe et relevant begrebsapparat. Først derefter kan man foretage den endelige, videnskabelige analyse, der former sig som en vekselvirkning mellem kildelæsning og hypotesedannelse. Den foreliggende bog er altså 1. trin i en historisk forskningsproces. Den er en ren beskrivelse af et begivenhedsforløb, men da den ikke er baseret på en analyse, giver den et uklart billede og hjælper ikke læseren til en bedre forståelse. De kommentarer kilderne får med på vejen virker tilfældige og er sine steder direkte vildledende.

Jeg skal belyse dette ved to eksempler. Det første er Har. Jørgensens behandling af den tyske regerings stilling til det slesvigske spørgsmål. En central kilde er den tyske udenrigsminister dr. Solfs brev til H. P. Hanssen af 14. nov. 1918, hvori der står: »Den tyske regering står derefter på det standpunkt at også det nordslesvigske spørgsmål i henhold til præsident Wilsons fredsprogram bør løses på grundlag af den pågældende befolknings selvbestemmelsesret.« (citeret s. 58). Har. Jørgensen tolker denne passage således: »I realiteten betød det at Tyskland allerede inden fredsforhandlingerne var påbegyndt, gav tilsagn om Nordslesvigs afståelse til Danmark.« (s. 202) Han er opmærksom på at brevet ikke definerer begrebet Nordslesvig, men støtter sin opfattelse på udtalelser af dr. Solf under forhandlingerne forud for brevet fremkomst. Dr. Solf havde her udtrykt bekymring over at Tønder efter forslaget skulle komme til Danmark, men havde ikke insisteret på at få Clausenlinjen (den foreståede afstemningsgrænse) ændret, skønt han var bekendt med, at man fra nordslesvigske og dansk side ønskede en en-bloc afstemning i området nord for Clausenlinjen og skønt det var klart at resultatet af den fremgangsmåde ville være, at hele området nord for denne linje ville gå til Danmark. H. J. mener at se sin opfattelse yderligere bestyrket af udtalelser fra Solf til den danske gesandt i Berlin grev Moltke 2. dec. 1918. Solf karakteriserede ved den lejlighed muligheden af at Clausenlinjen blev den kommende grænse sådan, at den »vel måtte kunne anses for tålelig tilfredsstillende for tyske interessers vedkommende.« (s. 129 og 202) Til dette citat knytter H. J. denne kommentar: »det var altså fortsat tysk rigspolitik, at Nordslesvig, i den udstrækning man fra dansk side havde givet området, skulle vende tilbage til Danmark efter afholdt folkeafstemning« (s. 202). Hvis det er Har. Jørgensens opfattelse, må det undre, at han s. 206 skriver om det tyske udenrigsministeriums konsulent i slesvigske anliggender, Johs. Tiedje, at han o. 22. dec. 1918 »kunne gå i gang med sit egentlige arbejde . . . at skitsere et konkret tysk modforslag til Åbenrå-resolutionen«, (der bl. a. rummede kravet om en-bloc afstemning nord for Clausenlinjen). Denne bemærkning kan tolkes på flere måder. Hvis man sammenholder den med beskrivelsen s. 217–218 af Tiedjes arbejde på at skitsere et alternativ til Clausenlinjen i jan. 1919 må man formode at Tiedjes »egentlige arbejde« var at skitsere et modforslag til Clausenlinjen (+ en-bloc afstemningen nord for denne). Denne opfattelse er imidlertid ikke umiddelbart forenelig med Har. Jørgensens tidligere. Hvis det som påstået s. 202 var tysk rigspolitik d. 2. dec. 1918 at anerkende Clausenlinjen som kommende grænse (forudsat der kom dansk

flertal nord for denne, hvad alle regnede med) kræver det en forklaring at det var Tiedjes egentlige opgave at skitsere et modforslag til Clausenlinjen som grænse. (s. 206 jvf. s. 217–218) Hvad vil det sige, at det var hans *egentlige* arbejde? Var det Tiedjes egen opfattelse eller havde han fået i kommissorium at skitsere et alternativ? Det skulle Har. Jørgensen have undersøgt. Hvis nemlig Tiedje havde fået i kommissorium at skitsere et alternativ til Clausenlinjen var det ikke længere tysk rigspolitik at anerkende Clausenlinjen.

Kan der være uklarhed om hvad Tiedjes arbejde betyder for forståelsen af den tyske regerings syn på Clausenlinjen som grænselinje, blir det utvetydigt klart, at den tyske regering i marts 1919 ikke anerkender Clausenlinjen som grænselinje. Den 24. marts udsendte den tyske regering en officiel erklæring, hvor den tog afstand fra en-bloc afstemningen til Clausenlinjen, da dette ville betyde en majorisering af de tyske dele af Nordslesvig. (s. 350) Om ikke før så her skulle Har. Jørgensen have markeret, at der her var tale om en ændring af den tyske politik i forhold til den, han mente at kunne konstatere så sent som i dec. 1918. Det sker ikke. Regeringserklæringen af marts 1919 fremstilles som ganske uproblematisk i forhold til tidligere tysk politik. Forvirringen øges ved at Har. Jørgensen kort efter refererer en samtale mellem den tyske udenrigsminister grev Brockdorff-Rantzau og den danske gesandt grev Moltke, der fandt sted 26. april 1919. Brockdorff-Rantzau udtrykte bekymring ved udsigten til at Mellemslesvig og Flensborg ville blive indlemmet i Danmark. (Han havde en uge i forvejen af en udsending fra den amerikanske Versaillesdelegation fået underhåndsinformationer om fredsbetingelserne og herunder fået fejlagtig besked om at Nord- og Mellemslesvig skulle afstås til Danmark. Se *Arno J. Mayer: Politics and Diplomacy of Peacemaking*. 1967). »For at undgå dette havde han [Br.-R.] med stor styrke gjort sig til talsmand for en afståelse af det egentlige Nordslesvig.« (s. 351) Hvad betyder nu det? Er den tyske regering alligevel parat til at anerkende en grænse efter Clausenlinjen eller har Br.-R. på sofistisk vis reserveret sig ved at sige det *egentlige* Nordslesvig? Det overlades til den enkelte læsers videre undersøgelse.

Løsningen på spørgsmålet ligger for mig at se i at Har. Jørgensen har fejltolket den tyske regerings standpunkt i efteråret 1918. Han har ikke været tilstrækkelig opmærksom på forskellen i vægt mellem Solfs brev af 14. nov. og hans udtalelser ved denne og andre lejligheder. Brevet der var beregnet til offentliggørelse var et officielt og bindende udsagn, der udtrykte den tyske regerings standpunkt som var, at det nordslesvigske spørgsmål skulle løses efter princippet om folkenes selvbestemmelsesret. Mere har den tyske regering ikke bundet sig til. Den tyske udenrigsministers ord om, at Clausenlinjen som landegrænse vel kunne være tålelig tilfredsstillende for tyske interessers vedkommende, er ikke bindende. De er et indicium på at en grænse ved Clausenlinjen ikke ville være direkte uacceptabel for den tyske regering, men større vægt kan man ikke lægge på dem. Har. Jørgensen støtter sin opfattelse ved at henvise til (s. 202) at dr. Solf ikke havde insisteret på en ændring af Clausenlinjen. Det berettiger i sig selv ikke til en sådan tolkning og skal desuden sammenholdes

med det forhold, som H. J. gør opmærksom på, men ikke tar tilstrækkeligt hensyn til, nemlig at man fra tysk side ønskede spørgsmålet løst ved dansk-tyske forhandlinger. (s. 56, 57, 205 og 356 jvf. 212). Den tyske regerings politik m. h. t. det slesvigske spørgsmål var klar og konsekvent i den her omhandlede periode. Den ønskede spørgsmålet løst i overensstemmelse med folkenes selvbestemmelsesret og den ønskede spørgsmålet løst ved direkte dansk-tyske forhandlinger. De tre officielle tyske erklæringer af 14. nov. 1918, 24. marts 1919 og 13. maj 1919 er udtryk for samme politik og indbyrdes forenelige. Også det endelige tyske standpunkt der blev afleveret 29. maj 1919 er udtryk for den samme politik idet det dog på et enkelt punkt – sådan som Har. Jørgensen også gør opmærksom på (s. 363) – nemlig m. h. t. kravet om $\frac{2}{3}$ dansk flertal som betingelse for afståelse, afviger fra erklæringen af 24. marts 1919. Har. Jørgensens tolkning af den tyske regerings politik i efteråret 1918 (s. 59 og 202) er altså ikke holdbar.

Det andet eksempel er fremstillingen af forbindelsen mellem H. P. Hanssen og de danske politikere i efteråret 1918. Den første kontakt læseren præsenteres for er H. P. Hanssens brev til I. C. Christensen og Niels Neergaard af 10. oktober 1918. Dette brev omtales i forbindelse med en beskrivelse af, hvor travlt H. P. Hanssen havde i Berlin i begyndelsen af oktober. Har. Jørgensen karakteriserer brevs afslutning som patetisk, men kommenterer det i øvrigt ikke. (s. 36–47) Der kunne dog ellers være grund til at notere, at H. P. Hanssen henvender sig til lederne af den danske opposition. Det havde været mere naturligt, om H. P. Hanssen havde henvendt sig til den danske regering, men om en sådan henvendelse tales der ikke i dette kapitel. Det fremstilles som uproblematisk, at H. P. Hanssen sender dette brev. Den næste kontakt mellem H. P. Hanssen og danske politikere, der omtales, er det berømte brevkort som professor Aage Friis modtog den 14. okt. Har. Jørgensen skriver om det: »Ordene var ikke til at misforstå, og man besluttede straks at kontakte H. P. Hanssen. Forbindelsen etableredes gennem daværende kaptajn Axel Ramm...« (s. 103). Denne fremstilling efterlader det indtryk at beslutningen om at optage nøjere kontakt blev truffet i København. Det er imidlertid ikke rigtigt. Hvis man ser efter i P. Munchs erindringer (bind 4, s. 18), står der et referat af en samtale, som Munch efter aftale med Scavenius havde med Aage Friis d. 15. okt. Munch skriver: »Det viste sig nu, at kaptajn Ramm, der var kommet fra Berlin om mandagen d. 14. okt., havde medbragt en henvendelse fra H. P. Hanssen om, at der skulle foretages noget fra dansk side.« Initiativet til den nærmere kontakt er altså udgået fra H. P. Hanssen. Tilbage står stadig spørgsmålet om, hvorfor han tilsyneladende først henvender sig til oppositionen. Et svar på dette spørgsmål får man, hvis man læser brevet til I. C. Christensen og Niels Neergaard omhyggeligt. Der står bl. a.: »Der er da også stor stemning hernede for løsningen af det nordslesvigske spørgsmål. Jeg har talt med dr. David, som nu er understatssekretær i det herværende udenrigsministerium, og opfordret ham til at løse spørgsmålet. Han stillede sig velvilligt og udtalte, at han ventede, at Danmark ville anmelde det. Dette ved den nuværende danske regering. Om det

er anmeldt, ved jeg ikke.« (H. P. Hanssen: *Fra Krigstiden II*, s. 343): Denne passage gør det klart, at H. P. Hanssen har skrevet brevet til oppositionens ledere, fordi han er bekymret for, at den danske regering ikke vil tage sagen op. Den utålmodighed, som brevet udtrykker, og som Har. Jørgensen s. 37 karakteriserer som patetisk, skyldes altså frygten for at blive svigtet nu, hvor muligheden for en løsning er tilstede. Men hvorfor nærer H. P. Hanssen den frygt? Hvordan kan han skrive, at den danske regering er orienteret om hans samtale med dr. David? Det kan ikke være brevkortet til Aage Friis, han tænker på, som ganske vist blev sendt allerede d. 5. oktober, altså før brevet til Neergaard og I. C. – et forhold Har. Jørgensen ikke nævner –, men som er meget kortfattet og ikke indeholder et ord om dr. David. Samtalen mellem H. P. Hanssen og dr. David fandt sted den 5. okt. og er refereret i H. P. Hanssens dagbog og sammesteds finder man løsningen på problemet. Efter referatet af samtalerne med dr. David og andre rigsdagsmænd står der: »Ved middags-tid var jeg hos kaptajn *Ramm* og gav ham en beretning om situationen i Rigs-dagen, som jeg bad ham om at lade gå videre.« (*Fra Krigstiden II*, s. 329). Denne passage kan man sammenholde med dagbogsoptegnelsen for den 3. okt. (ibid. s. 323), som Har. Jørgensen citerer (s. 32) og hvor der står: »... Kaptajn *Ramm* ... lovede efter min opfordring i de nu kommende tider at overtage hvervet som mellemmand mellem mig og den danske gesandt grev *Moltke*, med hvem jeg ikke har haft og ikke kan have direkte forbindelse.« Det fremgår heraf, at H. P. Hanssen har bedt *Ramm* referere samtalen med dr. David til grev *Moltke*, der så har skullet sende referatet videre til København. Formodentlig har *Ramm* givet *Moltke* besked. En gennemgang af indberetningerne fra den danske legation i Berlin i dagene efter den 5. okt. 1918 vil vise om *Moltke* indberettede meddelelsen. Jeg har ikke gået indberetningerne igennem og må derfor nøjes med en sandsynlighedsbetragtning, men det forekommer overvejende sandsynligt, at det er *Moltke*, der har tilbageholdt meddelelsen. I hvert fald er det ængstelse over, at der ikke kom svar fra den danske regering på denne meddelelse, der fik H. P. Hanssen til at skrive brevet til I. C. Christensen og Neergaard. Nu lykkedes det jo imidlertid H. P. Hanssen udenom *Moltke* gennem *Ramm*, der selv rejste til København, at få kontakt med ministeriet *Zahle* og få underretning om, at ministeriet ikke var helt så afvisende, som han havde frygtet. Hvad skete der så med brevet til I. C. og Neergaard? Ja, ifølge Har. Jørgensen tog *Jefsen Christensen* brevet med til København på sin tur gennem *Vadehavet* (s. 101 jvf. s. 111). Har. Jørgensen mener, at kendskabet til H. P. Hanssens brev er med til at forklare I. C. Christensens standpunkt under mødet mellem regering og partiformænd d. 17. okt. (s. 111). Der findes imidlertid en kilde, der giver en anden beskrivelse af brevets skæbne. Det er et brev fra kaptajn *Ramm* til Aage Friis 17. okt. 1918: »Jeg meddelte ham [H. P. Hanssen] også, at jeg havde fundet det rigtigst at tilbageholde brevet til d'hr. Christensen og Neergaard, han fandt dette meget heldigt.« Der kan næppe være tvivl om, at det er det omtalte brev, og som sådant har Har. Jørgensen også identificeret det, da han i 1957 udgav og kom-

menterede brevet fra Ramm til Friis. (Sønderjyske Årbøger 1957, s. 140). Hvad der har fået ham til senere at give Jepsen Christensen brevet med gennem Vadehavet, er ikke klart. Nu kan man indvende, at det er et mindre problem, om I. C. Christensen og Neergaard fik H. P. Hanssens brev eller ej, og det er selvfølgelig rigtigt. Det er blevet fremdraget fordi det illustrerer hovedsvagheden ved denne bog: Den manglende analyse. Dertil kommer en række sjuskefejl som f. eks. s. 194, hvor dr. Julius Kähler optræder under navnet Johannes eller s. 110, hvor Jørgen Pedersen er blevet medlem af regeringen Zahle eller s. 95, hvor Witzansky omtales som ejer af bladet København i okt. 1918 (han solgte det i jan. 1918).

Jørgen Fink

FRA LINDERUD TIL EIDSVOLD VÆRK. *Bind II-1 Familiebedriften i Kristiania – Patriariatets tid 1742–1792 af Andreas Holmsen. Dreyer, Oslo 1971, 440 s. no.Kr. 125,00. Bd. II-2 Hurdalsbruket 1792–1842 af Francis Sejersted og August Schou. Dreyer, Oslo 1972, 472 s. no.Kr. 125.*

En blomstrende industrivirksomhed med over 300 år på bagen – og et uafsluttet jubilæumsværk, hvis udsendelse påbegyndtes i 1946, og hvoraf der foreløbig er kommet tre svære bind på i alt 1400 sider (der beskriver virksomhedens historie indtil 1842) – ingen af delene er noget man kommer ud for hver dag, og da slet ikke kombinationen. Men netop sådan et værk udsendes af den norske tømmer- og trælastvirksomhed Eidsvold Værk, og her skal omtales de to statelige halvbind af bind II, der er kommet i 1971 og –72, og hvis emne er virksomhedens historie 1742–1842.

Initiativet til udarbejdelsen af denne bedriftshistorie blev taget i 1936 af Jørgen Mathiesen, der i 8. generation nedstammer fra grundlæggeren Mogens Lauritzøn. Han traf dengang aftale med den unge Andreas Holmsen om, at Holmsen skulle udarbejde en bedriftshistorie på 250 sider – men da bind I i 1946 så dagens lys dækkede det med knap 500 sider kun årene 1671–1742.

At Jørgen Mathiesen sanktionerede en sådan udvidelse af værkets rammer, tyder på mere end almindelig historisk interesse hos ham; den har han da også lagt for dagen ved at oprette Linderud Stiftelse, hvis formål er at bevare det gamle slægtsdomicil Linderuds kulturhistorisk værdifulde hovedbygning for eftertiden.

Men det må da også indrømmes, at Jørgen Mathiesen har noget at have sin historiske interesse i: det er de færreste beskåret at kunne se tilbage på et familiefirma, der i 8 generationer har kunnet indtage en fremtrædende plads inden for samme branche, og hvis ejere alle har tilhørt det borgerlige patriariat. En antydning af Jørgen Mathiesens opfattelse af sin slægt og sig selv får man i den titelatur Holmsen anvender om ham: godsejer. I et land, der afskaffede adelen i 1814, repræsenterer Jørgen Mathiesens slægt formentlig noget af det mest adelslignende, man kan tænke sig.